

Наше сшваранье

1-2

ГОДИНА XXX, ЛЕСКОВАЦ, 1983.

ЉУДИ СТВАРАОЦИ

Др Никола Цветковић
**БОГАТА РЕВОЛУЦИОНАРНА И
ЖИВОТНО-СТВАРАЛАЧКА АКТИВНОСТ**

Др Сергије Димитријевић је пре извесног времена напунио седам деценија богатог и плодног живота, а ових дана прославља још један редак јубилеј — пет деценија партијског рада и деловања. Он је, без сумње, најстарији партијски радник и револуционар лесковачког краја, али истовремено и свестран научни радник који је суделовао у стварању историје — истовремено обогативши историографску науку бројним значајним делима за која је добио висока признања.

Израстао у породици старог комунисте Милана Димитријевића, захваљујући снажном утицају Благоја Николића, Косте Стаменковића и Владе Борбевећа, развио се у врсног илегалног партијског радника, а потом и у оданог борца и активисту у југословенском и међународном радничком покрету. Поменути раднички првоборци, иначе легенде револуционарног покрета на југу Србије, половином 1934. године, примили су у Партију овог младог и провереног илегалца, скојевског активисту и организатора.

Сергије Димитријевић је још у време студија на Београдском Правном факултету био активно укључен у илегални омладинско-студентски и комунистички покрет, непосредно учествујући у врло живој и интензивној политичкој борби. Већ почетком тридесетих година активно суделује у студентским демонстрацијама против монархофашистичке диктатуре, да би крајем 1931. био обухваћен илегалном комунистичком студентском организацијом, а у пролеће 1932. на основу стеченог искуства и сазнања он оснива прву скојевску организацију у Лесковцу. Димитријевић је одиграо врло крупну улогу у успостављању и одржавању партијских веза између илегалног пар-

тијског руководства у Лесковцу и Покраинског комитета у Београду; а лично је одржавао везе и контакте Покраинског комитета за Србију са Кумановом и Светозаревом. Као делегат Округног комитета из Лесковца учествовао је на Четвртој партијској конференцији за Србију одржаној 1934. године у Београду.

Од почетка 1935. године када је по партијском задатку дошао у Париз — активно делује у међународном радничком покрету, постајући и члан КП Француске. У два маха био је секретар југословенске партијске организације у Паризу, а потом и председник Удружења југословенских студената. Улази у руководство југословенске партијске организације у Француској (југословенска подсекција КП Француске — секција Коминтерне) и постаје њен секретар (1935—1937).

Осим тога, Димитријевић је био и члан више међународних форума (представник) југословенског илегалног комунистичког покрета у Међународној студентској организацији против рата и фашизма, до септембра 1937; као члан Међународног комитета за формирање међународних бригада у Шпанији), а активно је суделовао и у раду неколико међународних скупова и конференција. Занимљиво је да је на Међународној конференцији омладине за мир одржаној 1936. у Бриселу С. Димитријевић одржао је југословенски политички реферат, а Иво Лола Рибар организациони. Уз то суделовао је и на Међународној студентској конференцији за помоћ републиканској Шпанији (1937), као, и на Другој међународној студентској конференцији против рата и фашизма, заједно са Мијалком Тодоровићем. А као представник КПЈ у балканском комитету (1938—1939) уређивао је југословенски део билтена »Balkan demokratie«.

Његова жива партијско-политичка активност није јењавала ни у тешким често погибелним условима концентрационих логора. У логору Роланд Гарос припадао је партијској ћелији коју је водио Луиџи Лонго легенда италијанских комуниста. Према сведочењима Душана Кредера С. Димитријевић је после њега постао секретар партијске организације кварта Б у логору Вернет и представник Југославије у Међународном комитету који је водио Франц Далем, један од секретара Извршног комитета Коминтерне, у злогласном Бухенвалду, пише Р. Сүпек, Димитријевић је био „члан руководства актива илегалне логорске организације КПЈ“ одговоран за групу од 120 југословена. Додајмо да је у оквиру логорске партијске организације суделовао у стварању илегалне војне организације која је ослободила логор. Због те револуционарне активности признат му је непрекидан партијски стаж од 1933., и уз то носилац је Споменнице 1941. године.

Нагласимо да богата и разноврсна студијска активност др Сергија Димитријевића захвата углавном шест слојевитих области: историју социјалистичког радничког покрета Србије („Социјалистичке радничке организације у Србији на крају

19. века, 1953.); историју радничког и комунистичког покрета Југославије („Стварање и развитак КПЈ од 1918. до 1921.“ — у штампи); привредну историју Србије („Дубровачки каравани у Јужној Србији у 17. веку“, 1958. године); и привредну историју Југославије („Страни капитал у привреди бивше Југославије“, 1958.); историју српске средњовековне нумизматике („Оставе средњовековног српског новца до 1931“, 1981.) и историју лесковачког краја („Историја лесковачког радничког покрета до 1918. године“, 1954.).

До сада је укупно написао двадесетак књига већег формата, од којих су неке и преведене; аутор је више од деведесет студија и монографија. Његов научно-студијски и публицистички опус прелази више од шест хиљада објављених страница. Учествовао је на више, од тридесет научних скупова у земљи и на више симпозијума у иностранству. За обимну монографију „Радован Драговић“ 1978. године добио је НИИ-ову награду за публицистику. Трагичко-документаристичка упорност омогућила му је комплетирање више богатих и сваковрсних збирки које су драгоцене ризница изворног материјала, грабе и података.

Овим поводом замолили смо доктора Сергија Димитријевића да нам одговори на више питања везаних за његов стваралачки опус и рад на историји Лесковца.

Које и какве додирне тачке постоје између Вашег обухватног изучавања привредне и друштвене историје Лесковца, његовог радничког покрета и Ваших разматрања исте ове проблематике историје Србије и Југославије?

Изучавање локалне историје као и појединих проблема, појава и личности шире историје у свој њиховој конкретности омогућује уочавање безброј компонената које сачињавају ширу друштвену историју, њено дубље сагледавање. Без таквих микро студија шира друштвена историја (Србије и Југославије) јавља се као исувише упрошћени приказ, своди се само на неколико компонената. Зато су сопствена детаљна изучавања пут за сагледавање свог богатства друштвеног живота кога треба сажето изразити и у историјској обради ширих подручја.

У обрнутом смеру изучавање основних питања, токова, идеолошких утицаја и политичких борби у оквиру шире историје омогућује сагледавање оних битних момената у друштвеном развоју локалних средина и појединих питања шире историје који би без тога потонули у обиљу сваковрсних чињеница и аспеката друштвеног развоја.

Нема бољег начина за сагледавање комплексности друштвеног живота и одребене атмосфере од изучавања локалних и појединачних питања; нити боље припреме за садржајнију и потпунију обраду шире историје од сопственог детаљног изучавања појединих питања и локалних прилика.

У обради историје лесковачке Гимназије и неким радовима о Партији и СКОЈУ на занимљив начин спајате мемоарско са документаристичким. То изазива код појединаца извесне недоумице. Шта нам можете рећи о овој иначе оригиналној методи прожимања документаристичког и мемоарског?

Обе врсте података из докумената и сећања морају се користити у историографској обради. При томе се у оба случаја треба критички верифицирати вредност једног податка. Зар се многи архивски материјали, као што су полицијски документи о саслушавању или записници политичких суђења могу узети као сасвим сигуран податак? Они садрже поред опшних биографских информација само оно што је полиција успела да сазна или што је саслушавано лице признало. А оно признаје само оно што је већ доказано, а о осталом прича којешта прикривајући стварност. Постоје аутентични и сумњиви документи, као што постоје сигурна и измишљена сећања. Према томе не треба занемаривати једну врсту извора на рачун других, већ се треба борити за што веродостојније изворе са критичким приступом свим подацима.

Посебно кад је у питању илегални рад мемоарска сећања су неопходни извор, јер би без њих многе ствари остале нерасветљене. Да би се она правилно сагледала треба узимати у обзир првенствено мемоарска сећања лица која су имала руководећу улогу у покрету или једном његовом сектору, групи и сл. а њих верифицирати међусобним сучељавањем и сећањима што већега броја осталих припадника покрета и постојећим документима.

Многи писци мемоарских сећања дају своја лична виђења догађаја и историје које је јако субјективистичко а често у својим причањима не пружају довољно интересантних података за историјску обраду. Бележећи сећања учесника илегалног рада и радничког покрета уопште уочио сам да се поред битних података најшире схваћених појављује доста материјала који не треба ни бележити, пошто представљају информације без икаквог значаја за историју. Зато сам приликом бележења сећања појединаца, прво саслушао њихова укупна казивања, верификовао њихову веродостојност у току разговора кроз систем подпитања и призму већ сазнатих сигурних чињеница, а онда тражио да фиксирају за историју важне одабране групе података у свој њиховој опширности. Многа опширнија мемоарска сећања пружају извесне допунске податке о атмосфери једне средине али не и основу за њену историјску обраду.

Посебну вредност мемоарских извора имају сећања свих руководећих учесника већих организација или мањих група и истакнутих актера историјских збивања. Само они знају више партијске везе, одлуке које се спроводе у живот, имају шири увид у организацију и сл. Остали припадници покрета и симпатизери виде само незнатни део тога. Као што каже једна кинеска пословица: „Са дна свога бунара жаба види само малени делић неба“.

Сачувани документи дају само скелетечне окви­ре покрета. Мемоарска сећања попуњују празнине, све оно што није забележено у документима.

Зато је потребно једновремено користити у обради и верифицирању података све расположиве изворе, критички им прилазити; али се не односити секташки према неким од њих. Сви су они неопходни за историјску обраду.

Када је реч о историји Лесковца у периоду између два рата у којој мери суделује у њеној обради Ваше лично познавање животне атмосфере тога времена?

Од самог детињства ја сам прикупио изворне материјале и документацију који се односе на Лесковац и околину (плакате, разгледнице, локалну периодику и сл.); регистрирао у памћењу све што је постојало и одиграло се у центру града и чаршији, пратио друштвене појаве ове средине. Посебну пажњу обраћао сам класним односима у Лесковцу, животу његових газди и сиротиње, постојећим аферама и сл. Такав приступ је био условљен тиме што сам од најранијег детињства слушао руске револуционарне песме од своје мајке, пратио дечју и дневну радничку штампу, присуствовао разговорима и коментарима свога оца и његових пријатеља.

Одатле се у нашој обради историје Лесковца појављују многа лична сећања на лесковачке газде и њихове марифетлуке, начин њиховог живота и постојеће класне односе у Лесковцу.

Та лична документација и сећања о Лесковцу између два рата знатно су допринела да се прихватим обраде локалне историје овога периода. Она су инспирисала један овакав рад, омогућила и условила проучавање ове материје, знатно допринела сагледавању друштвених односа у овој средини.

На основу увида у Историју Лесковца и околине која се налази у штампи (варијанта: у обављену Историју Лесковца и околине) и друге радове о лесковачком крају, стиче се утисак да сте веома много пажње, рада и времена, посветили изучавању локалне историје. Није ли то значило извесно удаљивање од изучавања историје Србије и Југославије, где сте могли дати већи допринос?

С обзиром на моје планове, интересовање и прикупљене документационе материјале сматрам да се нисам довољно бавио проучавањем Лесковца и околине, пошто у једном дужем временском периоду у прошлости нисам налазио на разумевање појединих руководећих фактора у Лесковцу. Да тога није било велики део планираних и започетих радова и прикупљеног фолклорног и лексичког материјала већ би био објављен.

Годинама сам се интересовао и бавио са више научних области. Сматрам да је с обзиром на ширину мојих припрема, интересовања и створене документације могуће бављење различитим областима. Они

који су заинтересирани за студије једне врсте, често су ми тражили да се бавим само или претежно њоме.

Мада студијска обрада више области временски угрожава рад на једној од њих, сматрам да је солидан и квалитетан рад на разним подручјима ипак могућ. Тежиште мога рада у одређеним периодима налази се на једној врсти студија али то много не штети осталим, пошто се припрема планираних радова наставља у више праваца, а саме концепције радова сазревају, јер се ова питања разматрају у дужем временском периоду. Уз то нема презасићености једном научном облашћу или групом проблема. Човек се од једне материје одмара радећи на другој.

Удаљавање од лесковачке проблематике, услед наведених околности несумњиво је утицало на моје веће бављење осталим подручјима студијског интересовања; али бављење историјом Лесковца није ишло на штету осталих студијских области. Напротив сматрам да је штета што се услед ставова појединих поменутих руководилаца у Лесковцу нисам довољно бавио изучавањем лесковачког краја. Тиме су многи планирани лесковачки радови, тј. могући допринос обради појединих питања остали неостварени.

Неколико већих радова о Лесковцу које сам објавио: Историју лесковачког радничког покрета до 1918; Историју лесковачке Гимназије између два рата; и сама Историја Лесковца од 1918 до 1929, остварени су разумевањем других локалних руководилаца за питања обраде лесковачке прошлости.

Замолио бих Вас да назначите шта све није објављено, а било је у припреми?

Одговорни фактори у тадашњем друштвеном животу Лесковца обуставили су објављивање Лесковачке енциклопедије и Грађе за проучавање Лесковца, чије су прве свеске објављене 1954 године. Објављивање ове две серије тако смо замислили да Лесковац готово бесплатно дође до њих. Материјали су објављивани без икаквог хонорара у Нашој речи. Одштампани слог је чуван и објављивањем у свескама, уз минималне трошкове (нов прелом, штампа и хартија).

Тада сам утврдио око 400 одредница које сам планирао обратити у Лесковачкој енциклопедији. Јачањих њихов део, већ припремљен за штампу, није био објављен, пошто је рад на Лесковачкој енциклопедији, услед неразумевања његовог значаја, био обустављен на најгрубљи начин — забраном објављивања, „пошто то никога не интересује“. Бројна студијска коришћења објављених свезака ове две едиције показују да су она интересовала како лица која се баве изучавањем прошлости лесковачког краја, тако исто и ширу публику — читаоце. Готово 30 година после обустављања рада на Лесковачкој енциклопедији најављена је појава Енциклопедије Ниша. Тако је Лесковац, где се родила замисао једне локалне енциклопедије, где је почео рад на њој остао без овакве целовите публикације.

На сличан начин одбијено је објављивање око 2000 народних песама прикупљених у периоду до 1952 године (у мом гимназијском и студентском периоду и времену од 1945 до 1952.) Када је део тих песама — Партизанске песме лесковачког краја, био издвојен, понуђен и прихваћен за објављивање од стране Етнографског института Српске академије наука и уметности, иста одговорна лица, која нису схватала значај прикупљања и публицирања народних песама, **одбила су финансијско учешће и у објављивању партизанских песама**, у виду откупа већег броја примерака овог издања. Кад је збирка угледала свет, лесковачке културне установе, непосредно после излагања **Црно-травских и лесковачких песама ослободилачког рата и револуције** (1964 године), набавиле су само два примерка, словима два примерка ове књиге. То је био сав допринос Лесковца појави ове збирке.

Остале прикупљене лесковачке народне песме остале су непубликоване, пошто сам одбио више понуда Српске академије наука и уметности (нпр. писмену понуду **Боже Ковачевића**, управника њеног Архива) да ово прикупљено народно благо откупи. Тада сам сматрао а сматрам и данас, кад су се појавиле могућности за њихово објављивање да ће се овај драгоцен материјал сачувати у потпуности и искористити кад буде оштампан као целина. Исто тако понудио сам израду Речника лесковачког говора, претходно прикупивши око 12.000 речи. Да би уверио лесковачке факторе у квалитет сакупљеног материјала и исправност његове обраде, уступио сам прва два обрађена слова овог речника (А и Б) Институту Српске академије наука и уметности који издаје речник српско-хрватског језика. Они су у прве две свеске овог речника укључили око 180 лесковачких речи, пропраћених одговарајућим примерима њихове употребе, означивши мене као обрађивача уз сваку од њих.

Мада сам први од лесковчана почео систематски да прикупљам и обрађујем лесковачке речи и припремам издавање таквог речника, сакупио огроман лексички материјал, објашњавао значај појединих речи њиховом употребом у пракси, користећи при том обилно лесковачке народне песме и пословице, узимао у обраду само речи којих није било у Вуковом речнику, указивао на старословенске корене или турско порекло и значење појединих речи, пружио доказе о значају и квалитету обраде тог материјала, одлучујући лесковачки фактори који нису имали разумевања за културна питања, одбили су да финансирају и издавање оваквог речника, чију сам израду понудио без икаквих ауторских хонорара. Све је то довело до одлагања даљег рада на његовој обради и тиме фактички спречило завршавање и објављивање оваквог речника пре 20-ак година.

Шта је било са Вашом намером да напишете целовиту историју лесковачке индустрије?

Пошто сам располагао са прикупљеном грабом и о овом питању, у време прославе 75-годишњице лесковачке индустрије предложио сам да напишем Истори-

ју лесковачке индустрије на цирка 400 штампаних страна.

Ова је понуда одбијена на елегантан начин. Одржан је састанак, чији оригинални записник имам, на коме је тражено од мене да прихватим сарадњу са другим коауторима, од којих би један говорио о претходном периоду и настајању лесковачке индустрије, а други шта је све утицало на њен развитак. Такве сам понуде морао да одбијем, јер се историја индустрије не може обрађивати а да се једновремено не обухвате сви ови моменти.

Пошто нисам прихватио овакву врсту заједничког рада, није дошло до реализације ни овог пројекта. Тада није прихваћен ни мој предлог да обрадим само предратну историју лесковачке индустрије као целину, а да неко други обради њен послератни развој.

После двотомне Историје Лесковца између два рата која ће донети обиље сваковрсних података, докумената и закључака хоћете ли начинити ужу синтетичку верзију?

У већем броју случајева кад су ми тражене синтетичке верзије полазио сам од темељитог изучавања питања и на тој основи прво писао широку верзију, па тек онда скраћивао и сажимао.

Приликом рада на Прегледу историје СКЈ, кад ми је поверен овај задатак, тражио сам да претходно у току године и по дана изучим читаво питање па онда да дам тражени текст. У том временском периоду детаљно сам истражио и обрадио изворе и добио студијски текст на око 800 страна који сам касније четири пута сажимао, да би у крајњем резултату добио текст првога поглавља тога Прегледа. Касније сам проширио истраживања и обраду и добио текст од 1300 страна који је предат за штампу.

Сличан је био случај са новим радом на Историји СКЈ. Приликом израде нове верзије ове историје био сам задужен да дам сажету обраду социјалистичког радничког покрета у Србији до 1918 као посебан прилог у заједничком тимском раду. Да би дао тај прилог од око 25 до 30 страна прво сам све то обрадио на преко 400 страна, па онда опет сажимао текст. Из првобитне најшире верзије настала је књига **Социјалистички раднички покрет у Србији до 1918 године**. Кад су у питању били неки други радови, напр. **Историја лесковачког радничког покрета до 1918** или **Историја лесковачке Гимназије између два рата** непосредно сам радио на широј верзији. Приликом њихове израде решавао сам другу врсту проблема, хронолошку и проблемску поделу, хватање битних компонента, свестрану обраду тог покрета или историје. Тек касније кад се Историја Гимназије појављује као део историје школства у оквиру Историје Лесковца, ти су подаци сажимани, свођени на најважније, синтетизирани, прилагођени пропорцијама и начину обраде других школа и питања.

Вратимо се питању сажимања Историје Лесковца између два рата. Један од разлога зашто сам се прихватио овакве широке обраде овог историјског перио-

да је тај, што сам се претходно обавезао да напишем једно од поглавља укупне историје Лесковца, период између два светска рата у обиму од око 150 штампаних страна. Да би успешно одговорио овом задатку и дао језгровит синтетички осврт на ово питање, сматрао сам за неопходно да читав период обрадим у два тома по 650 штампаних страна, укупно око 1300 штампаних страна. Кад то буде готово биће лако обрaдити читаво ово питање и у сажетом облику.

Овакви широки студијски захвати омогућују не само даљу разраду појединих питања већ и различита студијска и публицистичка сажимања и осврте на целину проблема.

Шта вас је мотивисало да се студијски бавите историјом радничког покрета и која су основна изворишта тог опредељења?

Оријентисао сам се на проучавање историје лесковачког, српског и југословенског радничког покрета првенствено зато што ово подручје није било довољно истражено и проучено. Погледајмо какво је стање било непосредно после Другог светског рата у погледу познавања историје радничког покрета Лесковца, која заузима видно место у историји читавог нашег класног радничког покрета. О предратној и међуратној историји лесковачког радничког покрета практично се ништа није знало. Зато сам био приморан да је проучавам од самих њених почетака. Мој први рад из ове области била је брошура **Почети радничког покрета у Лесковцу** (издата 1951). Одмах затим наставио сам хронолошко проучавање ове историје обрадивши у **Споменици лесковачког радничког покрета (1954) Историју радничког покрета Лесковца и околине од 1903 до 1915 године**. Оба ова рада заснивају се на систематском прегледу постојеће радничке штампе и литературе; а други од њих и на групним консултацијама са учесницима предратног радничког покрета и колективној и узајамној верификацији њихових појединачних казивања. У тој Споменици објавио сам и чланак **Велики штрајк лесковачких текстилаца из 1937 године**, прикупио фото материјал за период 1918 до 1941 и одабрао и редактирао прилоге и документе који веродостојно осветљавају овај период. Обради историје лесковачког радничког покрета између два светска рата пришао сам тек онда кад сам претходно истражио архивске изворе, периодичку, послератне радове других аутора и прикупио писмена сећања преживелих учесника покрета. После обраде радничког покрета периода 1918 до 1928 која обухвата девет од укупно 40 поглавља Историје Лесковца тог периода, доћи ће слична обрада за период 1929 до 1941, у другом тому ове историје.

Као важан елеменат мог интересовања за историју нашег радничког покрета јавља се и праћење његовог развика, штампе и манифестација у периоду од 1919 до 1934 године, учешће на првомајским прославама и радничким приредбама, организована припадност покрету од 1931 до данас; а за време мог

бављења у иностранству темељно информисање о свему што се дешавало у југословенском радничком покрету. Од најранијег детињства, преко мог оца и лично, био сам осећајно везан за тај покрет, живео у њему и са њим.

Та трајна емотивна везаност за раднички покрет добијала је студијске облике већ у предатном периоду преко систематског проучавања марксизма од 1930 године надаље, првог студијског рада о нашем илегалном комунистичком покрету, **Искусва партијског рада у Србији и Македонији** (завршеног и предатог претставнику Политбироа КПЈ почетком 1935 године), изучавања међународног радничког покрета и његових искустава, учешћем у француском радничком покрету и радничком покрету наше емиграције.

Из свих тих разлога не треба се чудити да сам се у поратном периоду почео бавити проучавањем историје овог покрета, да јој приступам са марксистичких становишта, да је анализирам и обликујем на марксистички начин. Моје животно политичко опредељење изразило се и у интересовању за ову студијску област, у раду на обради историје нашег радничког покрета.

Противник сте шаблонског приступа — унапред срочених теза и тиме се супростављате распрострањеним схватањима и неопходности претходно формулисаних теза. Изнесите укратко Ваш став о овом питању.

Многе унапред постављене тезе као костур будућег студијског рада у области историје заснивају се на општим теоријским студијама, нпр. капиталистичког друштва. Онда се тражи материјал за илустровање тога у нашој историјској прошлости. Тиме се не само кастрира изучавање наше историје, испушта из вида сво њено чињеничко и појавно богатство, већ се читава историја своди на илустрацију појединих претходних теоријских и политичких поставки.

Уз то испушта се из вида специфична, оригинална и стваралачка компонента сваког друштвеног процеса; а самим тим онемогућују нови закључци, спречава теоријско продубљивање изучавања друштвеног развитка.

Кад се полази не од теза, већ од изучавања чињеничног стања, онда се сагледавају стварни друштвени процеси у свој њиховој комплексности и разноврсности. Тим студијским приступом се не само, обогатењу наша сазнања и стваралачка историографија, већ се на конкретном материјалу допуњују теоријска разматрања и исправљају евентуалне грешке и пропусти на том мисаоном подручју. Тако нпр. ако се на бази изучавања структуре занатства Лесковца или Србије долази до закључака, да је у том оквиру постојао знатан капиталистички сектор, тј. да су постојала бројна занатска предузећа са већим бројем најамних радника, тиме се употпуњује слика о токовима развитка капиталистичког сектора у нашој привреди.

Из свих тих разлога основа за изучавање друштвено економске и политичке прошлости је проучавање изворних чињеница а не претходне тезе. Теорија, а посебно марксистичка теорија треба да допринесу бо-

љем сагледавању и разумевању тог чињеничног стања, његовом реалистичком уобличавању у историографским студијама.

Нису ли лична сећања и познавања материјала нека врста претходно постојећих теза које Ви само стваралачко документаристички обликујете?

Сматрам да је једино овакав приступ историјској прошлости и њеној обради доследно материјалистички да се само на тој основи могу изучавати дијалектички процеси друштвеног развика.

Лична сећања и познавање једне средине то нису никакве претходне тезе, то је само збир изворних података и сазнања. Сви подаци без обзира на њихову провиненцу се користе зависно од њиховог квалитета. Битни и суштински подаци чине основу рада а споредни га само допуњују. Свим подацима се приступа на исти начин раздвајајући главно и битно од споредног и безначајног.

Као што обрађујући податке из ма ког другог извора издвајамо из те групе оно што је важно и значајно за историју од осталих споредних података неинтересантних за њено проучавање, на исти начин прилазимо и подацима из свог памћења. Зато се понекад најважније ствари обрађују на основу сећања (нпр. Стварање и рад скојевске организације 1932—1934 у Лесковцу); а у другом случају неко сећање служи само за илустрацију већ уочене стварности, даје јој само некакву допунску димензију.

Зашто би другојачије третирали сећања једног члана неког руководства од личних сећања писца који је имао значајну и руководећу улогу на неком сектору активности. По чему би лична мемоарска сећања Спандора Вујасиновића у књизи *Мучне године*, био споредан или неважан историјски извор? У њима је осветљена не само њихова лична активност, већ и многа збивања илегалнога рада, деловање многих других учесника, много тога што би без ових сећања дефинитивно покрио вео заборава.

То познавање чињеница, као и свега онога што се добија из тих чињеница њиховим уопштавањем, не представља никакве претходне тезе, већ само припремну истраживачку фазу мемоарског и студијског рада. Ако се у претходној студијској обради чињеница дође до неких закључака и они се у даљем студијском процесу користе као посебан извор, ни то нема карактер теза — пошто се у том случају закључци не апсолутизирају.

Прихватање, продубљивање и исправљање претходних закључака повезано је са сазнањем нових чињеница, са њиховим бољим разумевањем. Исправљати своје претходне закључке, уколико их чињенице демантују, исто тако је нужно као и исправљање једног погрешно унетог или интерпретираног податка у сопственом претходном раду. Ако се на основу старих и нових чињеница и старих закључака дође до нових

констатација, они се имају прихватити независно од старих. То је непрекидан процес сазнања и продубљивања спознаје прошлости.

Кад се за израду једног студијског рада понова разматра целокупни изворни материјал до кога смо дошли, као и сви сопствени радови који се односе на изучавану проблематику, онда се у том новоме раду неће десити да претходне мисли и закључци засновани на ранијем познавању чињеничног стања буду заобичени. Нови рад се јавља као боље и дубље сагледавање историјске прошлости.

Понекад се има утисак да Вас мноштво чињеница и података које организовано прикупљате на извесан начин опсењују, те се догађа да се губите у шуми чињеница.

Сваки историографски студијски рад се не састоји само из скелетичног осврта на прошлост и закључака које чинимо на основу битних чињеница. Он једновремено представља приказ стварности у свој њеној комплексности. Уз то нужно обухватамо и многе споредне чињенице до којих смо дошли, које организујемо и покушавамо да их сачувамо за будуће истраживаче и друге кориснике рада услед њихове документарне вредности. Сваки нови студијац или публициста не може да истражује изворе у оном опсегу који смо ми урадили. Зато му треба пружити сав значајан информациони материјал до кога смо дошли. Зато тежимо да искористимо изворе у потпуности. Будући студијци не морају да се враћају на исте изворе, они могу да траже нове, да обрађују већ објављени нови материјал, а само у изузетним случајевима код детаљније обраде некога питања да се враћају на већ искоришћени извор који је дат у сигнатури. Тежећи да сачувамо за будуће студијце и друге кориснике што више битних података за обраду прошлости ми региструјемо све оно што је карактеристично за њено разумевање и сагледавање.

Уз то групирање појединачних чињеница је неопходно и ради указивања на оправданост и исправност закључака. Без изношења основних изворних чињеница и њихове групе обраде закључци висе у ваздуху. Тако напр. многи тврде да је гро најбољих ученика припадао омладинском комунистичком покрету. Али таква уопштена тврдња остаје неуверљива. Она се може опоравати, сматрати за апропријетну и исконструисану. Тек онда кад такав закључак почива на поименичном набрајању свих одличних и врло добрих ученика, на утврђивању ко је од тих ученика припадао Скоју или био његов изразити симпатизер, кад се утврде процентуални удели скојеваца у укупном броју одличних и врло добрих ученика, тек онда је ова тврдња сигурна и неда се побити.

При том треба још једном подвући да је друштвена стварност комплексна, да за приказ њених суштинских карактеристика није довољно навести неколико момента; треба обухватити што више карактеристичних података, аспеката активности и сл. Приказ историје

једног локалног радничког покрета не треба само да обухвата опште податке о положају радничке класе и њеним акцијама, о раду партије и синдиката и масовних културних и спортских организација. Свака од ових компонената мора да буде приказана у својој комплексности и садржајности, да у том приказу буде захваћено све оно што карактерише тај аспект деловања покрета, све оно што треба посебно забележити и сачувати.

Када се историја Лесковца обради на тај начин, она је истовремено и сама својеврстан извор података и сигнатура, ослонац за све будуће студијске истраживаче овога периода.

Да сам све то оголио, свео на мањи број података, тиме би смањио услове за будуће проучавање читавог овог периода као целине, као и појединих питања личности и проблема.

Ви сте заговорник једне врсте „тоталне историје“, ако се тако може рећи. У чему су основне карактеристике таквог поимања историје?

Да би се изразила стварна животна историја једне друштвене средине морају се истовремено изучавати сви аспекти њеног развоја: демографски, економски, социолошки, комунални, здравствени, школски, просветни, културни, политички итд., који су међусобно условљени. На тај сам начин приступао обради историје Лесковца између два рата. Многи одељци и поглавља ове историје одударају од уобичајених шаблона. Зато се у њој посебно говори о животу у граду и на селу, саобраћајним приликама, продирању цивилизације у лесковачки крај, тада постојећој локалној периодици и издањима, књижевним ствараоцима, газдама и сиротињи, улагању капитала у зеленашењу, продирању лесковачког капитала у околне области итд.

Таква истовремена, комплексна, међусобно повезана и условљена обрада доступна је аутору који сам изучава одређени период локалне историје и повезује све то у једну целину. Кад је у питању општа историја (Србије или Југославије) таква се обрада, услед опширности материје може постићи само заједничким наступом специјалиста за поједине области, који у оквиру једног општег приказа енциклопедијског типа разматра целину, при чему сваки од њих обрађује посебни аспект те историје. Сваки такав прилог ма колико био продубљен остаје недовољно повезан са осталим. Тесна повезаност оваквих делова може се појавити само у студијама једнога периода локалне историје или историје једнога покрета чији се аспекти разматрају као целина.

Др Никола Цветковић